

In ontological Reductionism

A Critical Review on the Book *Lies / Free Will*

Seyyed Yazdan Hashemi Asl*

Mohsen Shokri**

Abstract

The book *Lie / Free Will* proposes to examine two key and important questions; 1) What is the phenomenon of lying and how can its functional mechanism be controlled? 2) Does man have free will to remain loyal to moral duties? In analyzing the phenomenon of lying, the author expresses his point of view from a philosophical point of view, emphasizing the consequences of an action (the badness of the result of a lie). This means that the result of a human reaction in the field of action has priority and superiority over biological neurology. What if he adopts a naturalistic (scientific-empirical) attitude in examining the phenomenon of free will: This means that he insists on the priority of biological action over the result of human reaction in the field of action. The present article, along with the detailed introduction of this book is trying to critically review the work in terms of structure, content, form, and methodology. The reviews of the present article show that the author, as a non-systematic philosopher, was able to process his main idea in a relatively coherent way; However, the results of his scientific-philosophical investigations and reflections prove that the book is caught in the trap of determinism/ontological reductionism in terms of content and method in the field of epistemological hierarchy of science. It seems that the author's integrated (philosophical/scientific/atheistic) approach carries a kind of internal logic paradox.

* PhD Student of Political Science (Political Thoughts), Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran, ahashemiasl69@gmail.com

** PhD Student of Political Science (Iran Issues), Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran (Corresponding Author), shokrim797@gmail.com

Date received: 30/09/2023, Date of acceptance: 31/01/2024

This paradox will be analyzed in the framework of two types of criticism, structural criticism from the author's argument and out discursive criticism from the perspective of the Iranian-Islamic intellectual tradition. Among other defects of the book, we can mention its writing and editing defects.

Keywords: Lie, Free Will, Physicalism, Reductionism, Internal Logic Paradox, Structural Criticism, Out Discursive Criticism.

Extended abstract

We all deal with phenomena in life that we need to make value judgments them. Sometimes finding a reasonable basis for these judgments involves us in questions that have obvious philosophical/scientific aspects. Lies and free will are among these phenomena that humans are always involved in, both in the individual dimension and in the social dimension. In this context, the book *"Lies / Free Will"* is important and it has suggested the examination of two key and important questions; 1) What is the phenomenon of lying and how can its functional mechanism be controlled? 2) Does man have free will to remain loyal to moral duties? In analyzing the phenomenon of lying, the author expresses his point of view from a philosophical point of view, emphasizing the consequences of an action (the badness of the result of a lie). This means that the result of a human reaction in the field of action has priority and superiority over biological neuro-action. What's more, he adopts a naturalistic (scientific-empirical) attitude in examining the phenomenon of free will. However, the results of his scientific-philosophical investigations and results that the book is caught in the trap of determinism/ontological reductionism in terms of content and method in the field of epistemological hierarchy of science. He belongs to the incompatibilist/determinist school of thought. It seems that the author's integrated (philosophical/scientific/ atheistic) approach carries a kind of internal logic paradox. To investigate and analyze this paradox, the methodological/critical approach of the authors of the article is beyond the two approaches of incompatible belief and compatible belief. It seems that traces of this approach can be found in John Searle's intellectual system which has a psychological, scientific, and philosophical basis. The mentioned approach has been adopted to have a high persuasive and explanatory power. In fact, this intellectual attitude simultaneously scrutinized several important factors in the formation of human actions. Paying attention to the biological nerve that determines the causes of the force of our will, the role of consciousness and language in the social context that is related to moral responsibility are among the strengths of this approach. According to Searle

attitude, all human actions cannot be considered only by prior factors and under the influence of physiological determinism, but by the interaction and confrontation between three factors such as prior causes, reasons for action, and desire to act all actions. Harris' determinism approach was examined not only from the perspective of Western thought, but also from the perspective of Iranian and/or Islamic intellectual tradition. What can be discussed as a solution is that the author, in explaining his argument, instead of emphasizing only the philosophical approach in explaining the phenomenon of lying and adopting a naturalist approach in examining the phenomenon of free will, turned to accept the subjective/objective dialectical approach, and presented a more coherent and structured analysis and explanation. This dialectical approach can be expressed as follows: although our intentions precede our decisions and actions, there is no need to pay attention to the origin of their formation to the extent that they are used as a basis for analysis. In fact, no matter how our intentions are influenced by any factor until they come to the fore in the field of action, no criterion can be imagined to measure them in a good or bad frame. On the other hand, the dialectical approach while paying attention to the influence of the mind on the object and vice versa also refers to the role of environmental factors. As a conscious being, although man uses his inner driving forces, he is also present in an environment for action. Paying attention to this approach could moderate Harris's idealistic attitude toward the phenomenon of lies and his radical determinism approach to free will.

Bibliography

- Aristotle (1991), *Rhetoric*, W. R. Roberts (trans.), New York: Dover Publications.
- Bok, Sissela (2021), *Lying*, Ahad Aliqolian (trans.), Tehran: Nashrenow Farhang Publishing.
- Bruce, Michael and Steven Barbone (2019), *Just the argument, 100 of the most important arguments in western philosophy*, Meisam Mohammad Amini (trans.), Tehran: Nashrenow Farhang Publishing with collaboration Asim Nashr.
- Chisholm, Roderick M. (1964), "Human Freedom and the Self", *The Lindley Lectures*, Department of Philosophy, University of Kansas, Reprinted in Watson 2003: ch. 1 and Pereboom 2009 a: ch. 14.
- Clothier, P. (2016), "'Waking Up', by Sam Harris: A Book Review", Huffington Post.
- Deleuze, Gilles (2022), *Nietzsche and Philosophy*, Adel Mashayakhi (trans.), 9th edition, Tehran: Nei Publishing.
- Dennett, D. C. (2003), *B/I*, New York: Penguin UK.
- Dyer, Wayne (2017), *The Power of Will*, Mitra Mir Shekar (trans.), Tehran: Parse.
- Ekman, Paul (2014), *Lies are the head of all evils*, Nagin Keshawarzian (trans.), Tehran: Derakhshan Ayandeh Publications.

- Fazel, S. A., M. Sadeghi, and M. Zare Ganjaroodi (2021), "Comparative Evaluation of Free Will in Muhammad Taqi Ja'fari and John Searle's View", *Journal of Philosophical Theological Research*, vol. 23, no. 87, 5-30.
- Harris, Sam (2021), *lies/free will*, Khashayar Dehimi (trans.), Tehran: Goman Publishing.
- Heidegger, Martin (2012), *Being and Time*, Farhad Majidi (trans.), fifth edition, Tehran: Nei Publications.
- Hoffmann, T. (2020), *Free will and the Rebel Angels in medieval philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hosseini Beheshti, Seyed Mohammad (2008), *The Role of Freedom in Children's Education*, 5th Edition, Tehran: Boqeh Publishing.
- Hosseini Beheshti, Seyed Mohammad et al. (2006), *Knowledge of Islam*, Tehran: Boqeh Publishing.
- Jafari, Mohammad Taqi (2012), *Islamic mysticism*, (2nd edition), Tehran: Allamah Mohammad Taqi Jafari Institute for editing and publishing works.
- Jafari, Mohammad Taqi (2014), *Predestination and Free Will*, (8th edition), Tehran: Allameh Mohammad Taqi Jafari Institute for Compilation and Publishing.
- Javadi Abhari, Ehsan (2009), 'freedom and free will', *A review of Robert Kane's opinions, Philosophical Research*, no. 18, 69-97.
- Kant, I. (1949), "On a Supposed Right to Lie from Altruistic Motives", in: *Critique of Practical Reason and Other Writings in Moral Philosophy*, L. White Beck (ed. and trans.), Chicago: University of Chicago Press.
- Khaksari Renani, Arash and Mir Saeed Mousavi Karimi (2015), "review and criticism of Daniel Dennett argument in agreement with compatibilism", *Hikmat and Philosophy Quarterly*, year 12, no. 2.
- Moazzami Jahromi, Ali (2009), "Lies in Kant's philosophy; Controversy between Kant and Constantin about the right to know the truth", *two scientific quarterly journals of Existence and Knowledge*, no. 1.
- Nietzsche, Friedrich (2015), *Love most of all what you want*, Seyyed Javad Sadr (trans.), third edition, Tehran: Negha Publishing.
- O'Connor, T. and F. Christopher (2022), "Free Will: libertarianism", in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at: <<http://www.Plato.Stanford.edu/entries/libertarianism>>.
- Paul, Jaco (2017), *The Power of Will*, Iraj Mehraban (trans.), Tehran: Qoqnoos Publishing. Philosophy, available at: <<http://Plato.Stanford.edu/entries/Compatibilism/>>.
- Plato (2013), *Republic*, Shahram Paydar (trans.), Tehran: Hermes Publications.
- Rahimian, Mohammad (2015), "Examination of free will in Islamic philosophy", *Quarterly Journal of Qur'an and Hadith Studies Safineh*, year 13, no. 52, 78-97.
- Searle, John (2012), *Biological agency and nerve, reflections on free will, language and political power*, Mohammad Yousefi (trans.), Tehran: Qoqnoos Publications.
- Searle, John (2018), *Rationality in Action*, Hassan Hashmati (trans.), first edition, Tehran: Tarhenow Publishing.
- Stephens Davidowitz Seth (2022), *All Lies*, Rihana Abdi (trans.), Tehran: Goman Publishing.

189 Abstract

Tabatabai, Seyyed Mohammad Hossein (2013), *Principles of Philosophy and the Method of Realism*, Morteza Motahari's footnote, Tehran: Sadra Publishing.

The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2022), "Arguments for Incompatibilism", Metaphysics Research Lab, Stanford University: <<https://www.plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/incompatibilism-arguments>>.

This is Google's cache of <https://peoplepill.com/people/sam-harris/>. It is a snapshot of the page as it appeared on 5 Jan 2020.

Van Inwagen, P. (1983), *An Essay on Free Will*, Oxford: Clarendon Press.

Vihvelin, K. (2018), "Arguments for Incompatibilism", in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N. Zalta (ed.), Stanford University: Metaphysics Research Lab, available at: <<https://www.plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/incompatibilism-arguments>>.

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ بررسی و نقد کتاب دروغ/اراده آزاد

سیدیزدان هاشمی اصل*

محسن شکری**

چکیده

کتاب دروغ/اراده آزاد بررسی دو سؤال کلیدی و مهم را مطرح‌نظر قرار داده است: ۱. پدیده دروغ چیست و چگونه می‌توان مکانیسم کارکردی آن را کنترل کرد؟ ۲. آیا انسان صاحب اراده آزاد است که به تکالیف اخلاقی وفادار بماند؟ نویسنده در تحلیل پدیده دروغ، دیدگاه خود را، از منظری فلسفی، با تأکید بر پی‌آمدهای منتج‌شده از یک عمل (بدبودن نتیجه دروغ) بیان می‌کند. بدین معنا که نتیجه واکنش انسانی در عرصه عمل بر کنش عصب زیست‌شناختی تقدم و برتری دارد؛ زیرا در بررسی پدیده اراده آزاد، نگرشی طبیعت‌گرایانه (علمی – تجربی) اتخاذ می‌کند. بدین معنا که بر تقدم کنش زیست‌شناختی بر نتیجه واکنش انسانی در عرصه عمل اصرار می‌ورزد. نوشتار حاضر، ضمن معرفی دقیق و تفصیلی این کتاب، در تلاش است تا اثر را از حیث ساختاری، محتوایی، شکلی، و روش‌شناختی موردبازخوانی انتقادی قرار دهد. بررسی‌های نوشتار حاضر نشان می‌دهد، نویسنده به‌عنوان یک فیلسوف غیریسیستماتیک، توانسته است ایده اصلی خود را به‌شکلی نسبتاً منسجم پردازش کند، اما نتایج حاصل از بررسی‌ها و تأملات علمی – فلسفی وی گواه این است که کتاب از نظر محتوایی و روشی در دام جبرگرایی/تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی در حوزه سلسه‌مراتب معرفتی علم گرفتار شده است. به‌نظر می‌رسد رویکرد تلفیقی (فلسفی/علمی/الحادی) نویسنده حامل نوعی پارادوکس منطق

* دانشجوی دکتری علوم سیاسی (اندیشه‌های سیاسی)، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، ایران،
ahashemiasl69@gmail.com

** دانشجوی دکتری علوم سیاسی (مسائل ایران)، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، ایران (نویسنده
مسئول)، shokrim797@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۱

درونی است. این پارادوکس در چهارچوب دو گونه نقد، نقد ساختاری از بطن استدلال نویسنده و نقد برون‌گفتمانی از منظر سنت فکری ایرانی – اسلامی موردواکاوی قرار خواهد گرفت. از دیگر نقایص کتاب می‌توان به ایرادات نگارشی و ویرایشی آن اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: دروغ، اراده آزاد، فیزیکالیسم، تقلیل‌گرایی، پارادوکس منطق درونی، نقد ساختاری، نقد برون‌گفتمانی.

۱. مقدمه

همه ما در زندگی با پدیده‌هایی سروکار داریم که نیازمند داوری ارزشی در قبال آن‌ها هستیم. یافتن مبنایی معقول، برای این داوری‌ها، گاهی ما را درگیر پرسش‌هایی می‌کند که جنبه‌های فلسفی/ علمی آشکاری دارند. دروغ و اراده آزاد از جمله این پدیده‌ها هستند که انسان همواره هم در بعدی فردی و هم در بعد اجتماعی درگیر آن‌هاست. دروغ، مفهومی پیچیده و چندوجهی است که در حوزه‌های اخلاقی، فلسفی، و جهان‌بینی رئالیستی مطرح است و به عنوان یکی از پدیده‌های اجتماعی در چهارچوب عدم انطباق بین کردار و واقعیت تعریف شده است. پدیده‌ای که در فلسفه کلاسیک و جدید غرب نیز بسیار مورد ملاحظه بوده است.

افلاطون در کتاب جمهوری دروغ را نوعی آلودگی تلقی می‌کند که انسان را از شناخت واقعیت‌ها محروم می‌کند (افلاطون ۱۳۹۲: ۳۳۱-۳۳۵). ارسطو در کتاب رتوریک مفهوم دروغ را در بخش دوم کتاب اول براساس نحوه استفاده از زبان در تأثیرگذاری بر عقاید موردنظر داشته است. وی به تأثیرات مخرب دروغ بر اعتماد افراد و از تأثیرات مثبت صداقت و راست‌گویی در برقراری روابط بین افراد تأکید دارد، چنان‌که دروغ‌گفتن را در شرایطی که می‌تواند منجر به نزدیک‌تر شدن افراد شود، توصیه می‌کند (Aristotle 1991: 135). هم‌چنین، نیچه در کتاب *از همه بیش‌تر چیزی را که می‌خواهی، دوست داشته باش* در بررسی پدیده دروغ معتقد است که دروغ یکی از نمادهای ضعف انسان است (نیچه ۱۳۹۵: ۴۲-۴۹). حال، اراده آزاد چیست؟

مفهوم اراده آزاد هم، مانند مفهوم دروغ، چندوجهی و به نظر مناقشه‌برانگیز است. بررسی پدیده اراده در حوزه‌های فلسفه و روان‌شناسی مورد توجه بیش‌تری قرار گرفته است. اراده آزاد در علوم رفتاری و عصب‌شناسی به معنای توانایی فرد برای انتخاب و تصمیم‌گیری تعریف شده است. این مفهوم از منظر فلسفی مبتنی بر نوعی توصیف و تفسیر حضور انسان در هستی متعلق به اوست، همان‌گونه که هایدگر در کتاب *هستی و زمان* به بررسی اراده آزاد پرداخته و وجود آن

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدزدان هاشمی اصل و محسن شکری) ۱۹۳

را یکی از شرایط لازم برای وجود انسان و شرط تحقق دازاین معرفی کرده است (هایدگر ۱۳۹۱: ۸۶-۹۲).

پرواضح است فلسفه‌ورزی درباره مسائلی از قبیل کنش‌های انسانی مانند دروغ‌گویی، صداقت، و ... نتایج برآمده از آن کنش‌ها (کیفیت ابژکتیو امور در چهارچوب خوب و بد)، اراده آزاد (در چهارچوب جبر و اختیار به عنوان محرک و انگیزه عمل)، ناشی از نگرانی درباره مسئولیت اخلاقی است. به زعم ویولن، پدیده مسئولیت اخلاقی، داشتن اراده آزاد یا عدم وجود آن را از دو جهت مناقشه‌برانگیز می‌سازد: الف. اگر بر عدم وجود اراده آزاد تأکید کنیم، چیزی که در رویکرد جبرگرایی مشهود است، داشتن مسئولیت اخلاقی محلی از اعراب ندارد؛ ب. اگر ادله‌ای برای اثبات اراده آزاد داشته باشیم مهم است که سؤالات مربوط به اراده آزاد از قبیل این‌که آیا از آن بهره می‌بریم، چه مقدار از آن را در اختیار داریم، آیا با جبرگرایی سازگار است یا خیر، می‌تواند از سؤالات مربوط به مسئولیت اخلاقی متمایز باشد (Vihvelin 2003). این مهم به‌طور ویژه، زمینه را برای صورت‌بندی دیدگاه‌های متفاوت و متعارض در بررسی پدیده اراده آزاد در حوزه‌های علوم اعصاب و علوم رفتاری فراهم ساخته است.

سام هریس از جمله محققان علوم اعصاب است که در پرتو رویکرد علمی / فلسفی کوشیده است پرسش‌های قابل‌تأملی را در زمینه پدیده دروغ و اراده آزاد مطرح و سازوکار آن را تشریح کند. پرسش‌هایی از این دست: دروغ چیست و چه تأثیری بر فرد و جامعه می‌گذارد؟ از چه مکانیسم‌کنترلی می‌توان برای جلوگیری از دروغ‌گویی استفاده کرد؟ آیا انسان صاحب اراده آزاد است؟ دروغ و اراده آزاد چه ارتباطی باهم دارند؟ دروغ و اراده آزاد چه ارتباطی با مسئولیت اخلاقی دارند؟ این نوشتار ابتدا پیشینه‌ای مختصر از تحقیقات انجام‌گرفته در حوزه دروغ و اراده آزاد را مطرح می‌کند، سپس به معرفی مؤلف، بررسی خاستگاه اثر و نقد شکلی - محتوایی اثر می‌پردازد.

۲. پیشینه پژوهش

روشن‌شدن جایگاه اثر حاضر در بحث «دروغ و اراده آزاد»، در بین آثار موجود در زمینه دروغ و اراده آزاد، مستلزم تصویری کلی از آثار موجود درباره پرسش‌های مذکور و واکاوی رویکردهای مرتبط با آن است. در این بین، می‌توان به آثار زیر اشاره کرد:

سرل (۱۳۹۲) در اثری متفاوت، اختیار و عصب زیست‌شناختی تأملاتی درباره اراده آزاد و قدرت سیاسی با رویکردی فلسفی، انسان‌شناسانه، و زیست‌شناختی، به تحلیل کنش‌های انسان

می‌پردازد که تمامی این کنش‌ها نمی‌توانند صرفاً توسط عوامل پیشینی و تحت‌تأثیر جبر فیزیولوژی اتفاق بیفتند، بلکه تعامل و تقابل میان عوامل سه‌گانه‌ای چون علل پیشینی، دلایل عمل، و میل به عمل همه کنش‌های انسان را صورت‌بندی می‌کنند.

هافمن (Hoffmann 2020)، در پژوهشی با عنوان *اراده آزاد و فرشتگان شورشی در فلسفه قرون وسطی*، به بررسی اراده آزاد در اندیشه قرون وسطی می‌پردازد. متفکران قرون وسطی عموماً معتقدند که اراده آزاد به معنای وسیع و محدود، علاوه بر بررسی مبدأ اعمال، به توانایی انتخاب از میان گزینه‌ها نیز نیاز دارد. به زعم آن‌ها مسئولیت اخلاقی نه تنها منبع، بلکه آزادی عمل را نیز پیش‌فرض می‌گیرد.

اکمن (۱۳۹۳) در اثر خود، تحت عنوان *دروغ سرآمد تمام بدی‌ها*، از چشم‌انداز رفتارشناسی، انسان‌شناسی، و روان‌شناسی پدیده دروغ را تحلیل می‌کند. در این اثر، نویسنده حق انتخاب در دروغ‌گویی، خودفریبی، و از پی‌آمدهای آن برای خود و دیگری صحبت به میان می‌آورد.

استیونز و ویتس (۱۴۰۱) در اثری متفاوت، همه دروغ می‌گویند، دروغ در بستر فناوری‌های انقلاب چهارم صنعتی و عصر کلان‌داده‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهند. این دو نشان می‌دهند که در دنیای امروز چگونه کلان‌داده‌ها دانش اجتماعی ما را شکل می‌دهند.

بوک (۱۴۰۰) در کتاب *دروغ‌گویی دروغ* را از منظر فلسفی مورد بررسی قرار داده است و، ضمن بررسی توجیه‌های دروغ، پی‌آمدهای دروغ‌گویی را برمی‌شمرد. در بحث اراده نیز آثاری وجود دارد، مانند *قدرت اراده* نوشته ژاکو (۱۳۹۷) که از منظری روان‌شناختی پدیده اراده در انسان را مورد بررسی قرار می‌دهد و پیشنهادهایی را برای تقویت اراده ارائه می‌کند.

دایر (۱۳۹۷)، در کتاب *قدرت اراده*، اراده را به عنوان نیرویی در جهان مورد تحقیق و بررسی قرار داد که امکان تحقق عمل آفرینش را میسر می‌سازد. این کتاب اراده را نه به عنوان چیزی که شما دارید، بلکه به عنوان انرژی و نیرویی که شما بخشی از آن هستید مورد کندوکاو قرار می‌دهد.

علامه جعفری (۱۴۰۰)، در کتاب *جبر و اختیار*، به ملاحظه جبر و آزادی از جنبه طبیعی، ملاحظه جبر و اختیار از جنبه ماورای طبیعی، و ملحقات جبر و اختیار می‌پردازد. از دیگر مطالب مطرح شده در اثر حاضر ویژگی‌های اراده، میل و اراده، و فرق اراده و تصمیم است. از آن‌جاکه این بحث در علوم گوناگون از جمله فلسفه، کلام، و مباحث انسان‌شناسی مورد دقت و بررسی قرار می‌گیرد، به نظر می‌رسد این اثر از جامعیت بیش‌تری در میان تألیفات اسلامی برخوردار است؛ چراکه هم‌زمان از رویکردهای فلسفی و متافیزیکی بهره می‌برد.

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدیزدان هاشمی اصل و محسن شکری) ۱۹۵

در سنت فکری و فلسفی ایرانی - اسلامی سایر متفکرانی چون محقق سبزواری در تألیفات *شرح الأسماء الحسنی و الهدایة فی الاصول*، ملاصدرا در *حکمت متعالیه و المبدأ و المعاد*، علامه طباطبایی در *نهایة الحکمة*، علامه نائینی در *فوائد الاصول*، شهید مطهری در *انسان و سرنوشت*، بهشتی در *شناخت اسلام به مسئله جبر/ اختیار و اراده از منظر فلسفی و فقهی* پرداخته‌اند که نگارندگان از ذکر این تألیفات در این بخش صرف‌نظر می‌کنند و می‌کوشند تا در بخش نقد برون‌گفتمانی از روش الحادی/ جبرگرایی این سنت فکری بهره ببرند.

۳. معرفی مؤلف

ساموئل بنجامین هریس (Samuel Benjamin Harris) در نهم آوریل سال ۱۹۶۷ در لس آنجلس متولد شد. وی دوره کارشناسی خود را در دانشگاه استنفورد در رشته فلسفه به‌تمام رساند. مدرک دکتری خود را در رشته علوم اعصاب از یوسی‌ای ال (UCLA) دریافت کرد. رساله وی با عنوان *چشم‌انداز اخلاقی: چگونه علم می‌تواند ارزش‌های انسانی را تعیین کند* نگاشته شد. هریس بیش از سی سال مدیتیشن را تجربه و با بسیاری از معلمان مدیتیشن تبت، هند، و برمه همکاری داشته است و برای هرکسی که می‌خواهد یاد بگیرد که در یک زمینه علمی و مدرن مراقبه کند، دوره بیداری را تأسیس کرد. تألیفات وی عبارت‌اند از: *پایان ایمان* (The End of Faith) در سال ۲۰۰۴ جایزه پن را دریافت کرد، *نامه به یک ملت مسیحی* (Letter to a Christian Nation)، *چشم‌انداز اخلاقی* (The Moral Landscape)، *اراده آزاد* (Free Will)، *دروغ‌گفتن* (Lying)، *بیدارشدن؛ راهنمایی برای معنویت بدون مذهب* (Waking Up: A Guide to Spirituality Without Religion)، *اسلام و آینده دگراندیش‌پذیری* (Islam and the Future of Tolerance: A Dialogue) هریس به‌عنوان یکی از داعیان مکتب آتئیسم هم‌راه با ریچارد داوکینز (Richard Dawkins)، کریستوفر هچنز (Christopher Hitchens)، و دانیل دنت (Daniel Dennett) معرفی شده است. به‌زعم وی، علم می‌تواند به مشکلات اخلاقی پاسخ و به بهزیستی انسان کمک کند. مکتوبات و سخن‌رانی‌های عمومی وی طیف گسترده‌ای از موضوعات را شامل می‌شود: علوم اعصاب، فلسفه اخلاقی، دین، تمرین مراقبه، خشونت انسانی، و عقلانیت. او بر این مسئله تمرکز کرده است که چگونه درک فزاینده‌ای از خود و جهان در حال تغییر داشته باشیم و این که احساس ما در باب چگونگی زندگی چگونه می‌تواند شکل بگیرد (برگرفته از <<https://www.peoplepill.com>>).

۴. معرفی اثر

کتاب دروغ‌گفتن/اراده آزاد (Lying/ Free Will 2012) از سام هریس، نویسنده آمریکایی، در قالب دو رساله مجزا نگاشته شده است. نشر گمان دو رساله را در قالب یک کتاب واحد جمع‌آوری و برای نخستین بار در سال ۱۳۹۳ در قطع پالتویی با شمارگان ۱۳۰۰ منتشر کرده است. خشایار دیهیمی اثر را ترجمه کرده است. کتاب تا سال ۱۴۰۰ چاپ هشتم را از سر گذراند. درواقع، دهمین کتاب از مجموعه تجربه و هنر زندگی در انتشارات گمان به‌شمار می‌رود. سامان‌دهی اثر در دو بخش به شرح ذیل است.

۱.۴ بخش اول: دروغ

نویسنده در این بخش، مسائلی درباره پدیده دروغ را موردبررسی قرار می‌دهد، این‌که اگر فرد دروغ بگوید چه چیزی در انتظار اوست، اگر دروغ نگوید، می‌تواند به چه چیزی دست یابد. مهم‌ترین عناوین این بخش به‌اختصار، عبارت‌اند از: دروغ چیست؟، آینه صداقت، دو جور دروغ، و دروغ‌های بزرگ و مصلحت‌آمیز. در جان کلام این بخش، مسئله دروغ، به این معنا که چه زوایای پیدا و پنهانی دارد و تمامی آثار آن که در جزئی‌ترین امور می‌تواند صدماتی به روابط شخصی و اعتماد عمومی وارد سازد بیان می‌شود. هریس در این گفتار دروغ، بی‌اعتمادی، و غیرقابل‌اعتمادبودن را در عملی واحد خلاصه می‌کند. دروغ هم ناتوانی از فهم دیگران است، هم بی‌اشتیاقی به فهمیده‌شدن. دروغ‌گفتن نوعی پس‌نشستن از ایجاد رابطه در سطح خرد (فردی) و کلان (اجتماعی و سیاسی) است. بی‌صداقتی ما نه تنها بر تصمیمات دیگران تأثیر می‌گذارد، بلکه غالباً معین می‌کند اساساً چه تصمیم‌هایی می‌توانند بگیرند (هریس ۱۴۰۰: ۲۲-۵۸).

۲.۴ بخش دوم: اراده آزاد

نویسنده در این بخش به بررسی مسئله اراده آزاد می‌پردازد. این بخش از کتاب با سؤالاتی هم‌چون «آیا ما واقعاً آزادیم و اختیار انجام هرچیزی را داریم؟» و «اگر ما اراده آزاد نداشته باشیم، چه می‌شود؟» آغاز می‌شود. این بخش به‌اختصار شامل فصل‌هایی به این شرح است: منشأهای ناخودآگاه اراده، علت و معلول، انتخاب‌ها و نیات، و مسئولیت اخلاقی. بخش دوم تصریح می‌کند که اراده آزاد اندیشه‌ای انتزاعی با نویدهای بسیار است. اندیشه اراده آزاد از تجربه حسی ما برمی‌خیزد. درواقع، دست‌رسی به پس‌زمینه اعمالمان می‌تواند این امکان را به ما

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدیزدان هاشمی اصل و محسن شکری) ۱۹۷

بدهد که در زندگی در مسیر هوشمندانه‌ای پیش رویم، هرچند می‌دانیم فرمان پیش‌ران ما دست ما نیست. نویسنده تصریح می‌کند که اراده آزاد یک توهم چیزی بیش‌تر یا کم‌تر از آن است. خواسته‌ها و اراده ما توسط ما ساخته نمی‌شوند. فکرها و نیات ما توسط علل پس‌زمینه‌ای ساخته می‌شوند که هیچ آگاهی درمورد آن‌ها نداریم (همان: ۶۶-۸۴).

۵. خاستگاه فکری اثر

«دروغ و اراده آزاد» یکی از شایع‌ترین جنبه‌های زندگی همه انسان‌هاست؛ جنبه‌ای بسیار تأثیرگذار که کم‌تر موردگفت‌وگو و ارزیابی قرار گرفته است. این پدیده‌ها به دلیل تأثیرشان بر افراد و زندگی اجتماعی همواره موردبحث بوده‌اند. در این جهت، اندیشمندانی با بن‌مایه‌های فکری متفاوت به طرح پرسش‌های کلیدی هم‌چون «دروغ چیست؟»، «چه پی‌آمدهایی دارد؟»، «اختیار چیست؟»، و «مبنای اعمال و کنش‌های انسانی چیست؟» پرداخته‌اند. هریس از جمله این اندیشمندان است که ایده مرکزی خود را، که عمده‌تأ بر خاسته از تجربه زیسته‌اش بوده است، با بن‌مایه‌های فلسفی، علمی، تجربی، و البته الحادی پرورش و پردازش می‌کند.

درواقع، هریس را می‌توان از جمله متفکرانی قلمداد کرد که فلسفه را از حالت انتزاعی خارج و بدین‌سان به دنبال هموارکردن راه زندگی بهتر برای انسان در حیات فردی و اجتماعی از طریق زیست‌تجربی خود است. آنچه نویسنده را ترغیب کرد تا به نگارش اثری در زمینه دروغ (بخش اول کتاب) روی آورد سمینار «آنالیست اخلاقی» بود که تحت‌تأثیر آن پرسش از دروغ، به عنوان یکی از قدرت‌مندترین تأملات فلسفی، به یک دغدغه مسئله‌محور تبدیل شده و از این دریچه است که دروغ را به عنوان یک پدیده آسیب‌زا در روابط اجتماعی و در روابط با دیگران معرفی می‌کند (همان: ۱۵-۱۶). در بحث اراده آزاد هریس در قامت یک طبیعت‌گرای فیزیکیلیست با رویکردی جبرگرا ظاهر می‌شود. درواقع، او در زمره اندیشمندانی قرار می‌گیرد که به روش‌های علمی و شناختی (علوم رفتاری) به حل مسائل فلسفی، اخلاقی، دینی، و سیاسی می‌پردازند (Clothier 2016). بر این مبنا، وی فارغ از تفکرات متافیزیکیال از منظر هستی‌شناسی و روش‌شناختی بنیان تحلیل اراده آزاد در انسان را قوانین طبیعت و ابزارهای تجربی - حسی قرار می‌دهد (خاکساری رنانی و موسوی کریمی ۱۳۹۵: ۲۴). او بر آن است که ذهن آدمی چیزی جدای از مغز نیست؛ حالات ذهنی مانند احساسات، افکار، و ... مبتنی بر روابط علت و معلولی موجود در مغز تبیین می‌شوند (Dennett 2003: 1). می‌توان اذعان کرد هریس پدیده دروغ را با یک رویکرد فلسفی و اراده آزاد را در مقام یک متفکر فیزیکیلیست و متخصص نورساینس تحلیل می‌کند.

۶. ارزیابی انتقادی اثر

۱.۶ نقد شکلی و صوری

- در بحث جامعیتِ صوری اثر، طرح روی جلد، مناسب و هم‌نوا با موضوع محوری آن است. با بررسی سایر آثار منتشرشده از این انتشارات و مجموعه هنر و زندگی مشخص شد که به‌نوعی این مجموعه الگوی مشابهی را در طراحی روی جلد موردنظر دارد. کاغذ مورداستفاده و کیفیت جلد (شومیز) مطلوب به‌نظر می‌رسد. نگاشته پشت جلد مناسب است، اما گویای ایده مرکزی کل کتاب نیست و فقط یک بخش را که دروغ است، پوشش می‌دهد، درحالی‌که کتاب دو بخش جدا و مجزا دارد. عنوان انگلیسی کتاب در پشت جلد قید نشده است. کتاب دارای پیش‌گفتار و سخن سرپرست مجموعه، یعنی خشایار دیهیمی، است و به معرفی آبخورهای فکری مؤلف نظر ندارد. فهرست مطالب کامل نیست. این کتاب از دو بخش تشکیل شده است: بخش اول، دروغ و بخش دوم، اراده آزاد. عناوین و موضوعات فرعی این دو بخش در قسمت قبل از مقدمه کتاب بیان شده، درحالی‌که مرسوم و بهتر است عناوین فرعی ذیل هر بخش از کتاب در فهرست مطالب با ذکر صفحه قید شود؛ این مورد توسط انتشارات و مترجم رعایت نشده است.

- نشر به‌کاررفته در ترجمه اثر ساده و منسجم است. به‌نظر می‌رسد، مترجم محترم معادل اصطلاحات و عبارات فلسفی را، به‌دلیل عامه‌فهم‌بودن پیام نویسنده، به‌کار گرفته است. مطالب ترجمه‌شده زیبا و پرکشش هستند. انتقادهایی که شاید بتوان مطرح کرد، عبارت‌اند از: ۱. به‌طور ویژه در بخش اول که مربوط به بررسی پدیده دروغ است، الگوی نگارشی ترجمه متن رسمی و آکادمیک به‌نظر نمی‌رسد و به‌شیوه‌ای عامیانه بیان شده است. چه بسا ترجمه متن مربوط به بخش دوم (اراده آزاد) از ترجمه مناسب‌تر، روان، و رسمی بهره می‌برد؛ ۲. هم‌چنین، منابع مورداستفاده مؤلف در ترجمه فارسی کتاب بیان نشده است (در نسخه انگلیسی رساله دروغ که در ۲۲ صفحه تدوین شده است، در بخش یادداشت‌ها، که از صفحه ۲۱ تا ۲۲ را شامل می‌شود، یازده مورد از منابع مورداستفاده مؤلف ذکر گردیده است. هم‌چنین، در نسخه انگلیسی رساله اراده آزاد، که در ۵۹ صفحه تدوین شده است، در بخش یادداشت‌ها، که از صفحه ۴۷ تا ۵۰ را شامل می‌شود، ۲۲ مورد از منابع مورداستفاده مؤلف ذکر شده است؛ حال، در نسخه ترجمه‌شده به زبان فارسی (چاپ هشتم)، هیچ‌کدام از منابع مورداستفاده مؤلف بیان نشده است).

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدیزدان هاشمی اصل و محسن شکری) ۱۹۹

- اغلاط چاپی در اثر کم‌تر دیده می‌شود. باین حال، در برخی از صفحات به مواردی برخورد می‌کنیم که کلمات روی هم نوشته شده‌اند، فاصله و نیم‌فاصله‌ها رعایت نشده‌اند: در صفحه ۱۵ سطر یازدهم «من را» صحیح است؛ در صفحه ۱۶ سطر ششم «فضیلت‌مندانه» و در همین صفحه سطر یازدهم «به‌خاطر نمی‌آورم» آورده شود؛ در صفحه ۱۷ سطر آخر «طرف مقابلمان» آورده شود؛ در صفحه ۱۹ سطر یازدهم «خویشاوندانمان» صحیح است؛ در صفحه ۲۲ سطر سوم «تعاملات و رویارویی» آورده شود؛ در صفحه ۲۶ سطر اول «تعداد کمی» مناسب است؛ در صفحه ۴۲ سطر هفتم «بسیاری» آورده شود و در همین صفحه سطر یازدهم به جای «حداقل اقلش»، «دست‌کم» آورده شود؛ در صفحه ۴۳ به جای «سروگوش آب‌دادن»، «تفحص‌کردن» آورده شود؛ در صفحه ۵۰ سطر هفتم به جای «ماها»، «ما» مناسب‌تر است؛ در صفحه ۵۸ سطر دوم به جای «شکل‌های»، «اشکال» جای‌گزین شود، در صفحه ۷۴ سطر بیستم به جای «مهار کاملی»، «تسلط کامل یا استیلای کامل» آورده شود؛ در صفحه ۸۲ سطر شانزدهم «می‌گذرد» آورده شود و در همین صفحه سطر آخر برای روانی متن به جای «متوسع‌تر»، «وسیع‌تر» جای‌گزین شود.

۲.۶ نقد محتوایی

اساساً در زمینه نقد و بررسی نظام اندیشگی، مفسر هم در چهارچوب نقد درونی / ساختاری / گفتمانی به دنبال تناقضات درونی استدلال و رویکرد حاکم بر متن است که از سوی مؤلف ارائه شده است و هم در جهت نقد بیرونی / برون‌گفتمانی، از منظر جهت‌گیری خاص خود که می‌تواند مبتنی بر رویکرد علمی خاص، علقه‌های ایدئولوژیکی و فرهنگی، یا گرایش‌های متافیزیکی باشد، اثری را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد. در این مقاله رویکرد انتقادی نگارندگان متمرکز بر این دو گونه نقد است؛ زیرا در این زمینه از آرای اندیشمندان غربی در تحلیل نقصان‌های رویکرد جبرگرایی، تقلیل‌گرایی / فیزیکیالیستی حاکم بر اثر بهره خواهیم برد. ابتدا دو جریان فکری عمده در تبیین اراده آزاد را مطرح می‌کنیم. سپس، در جهت فراروی از این دو جریان، رویکرد انتقادی نگارندگان را تشریح می‌کنیم.

۱.۲.۶ نقد درونی / ساختاری / گفتمانی

۱.۱.۲.۶ تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی / فیزیکیالیسم: عیان پارادوکس منطق درونی

آن‌چه امروزه به عنوان دغدغه‌ای فلسفی مطرح است، این است که در رابطه انسان با جهان بیرون و قوانینی که این رابطه را صورت‌بندی می‌کنند، چه رویکردهای علمی شکل گرفته

است. به همین جهت، انسان و متعلقات او، مانند اراده آزاد، اختیار، و جبر علی، در فلسفه انسان‌شناسی غرب به عنوان مفاهیمی بنیادین در کانون فلسفه‌ورزی قرار گرفته است. در مواجهه با این مسئله که «مبنای اعمال و کنش‌های انسانی چیست؟» دو جریان عمده و البته متعارض ظهور کرده است: ۱. ناسازگارگرایی، ۲. سازگارگرایی (تمدن‌فرد ۱۳۹۹: ۱۲۳).

ناسازگارگرایان بر عدم سازگاری میان جبر علی و اراده آزاد تأکید دارند. این رویکرد به سه نحله فکری تقسیم می‌شود:

ناسازگاران غیرعلی: نظریه غیرعلی اراده آزاد نظریه‌ای است که براساس آن افعال آزاد از چیزی ناشی نمی‌شوند و هم‌چنین نیازی به ساختار علی درونی ندارند. اختیارباوران غیرعلت‌ومعلولی معتقدند ما اراده یا انتخاب خود را صرفاً به دلیل این که از آن ماست و در ما رخ می‌دهد، کنترل می‌کنیم. ما نوع خاصی از علت را در ایجاد آن اعمال نمی‌کنیم؛ در عوض، این یک روی داد ذاتاً فعال است و کاری است که انجام می‌دهیم. ممکن است تأثیرات علی بر انتخاب ما وجود داشته باشد، اما تقلیل دادن صرف علت وقوع یک پدیده به علل جبری پیشینی نادرست است. کارل ژینت و هیو مک‌کان توسعه‌یافته‌ترین نظریه‌های غیرعلی اراده آزاد را ارائه کرده‌اند (O'Connor and Franklin 2022).

ناسازگارگرایان جبرگرا: با تأکید بر تقدم علل پیشینی بر اعمال و کنش‌های انسانی، معتقدند هر چیزی که رخ می‌دهد، نتیجه اجتناب‌ناپذیر قوانین طبیعت (جبر علی) است. اگر چنین است، پس هر کاری که عوامل انسانی انجام می‌دهند، از قوانین طبیعت سرچشمه می‌گیرد. اگر آن‌چه انجام می‌دهیم، صرفاً نتیجه قوانین طبیعت باشد، نمی‌توانیم کاری جز آن‌چه انجام دهیم که درنهایت انجام می‌دهیم. بنابراین، به نظر می‌رسد جبرگرایی مانع از آزادی کارگزاران انسانی در انجام کارهای دیگر می‌شود. هم‌چنین، مانع از آن می‌شود که انسان‌ها منشأ اعمال خود باشند. برخی از ناسازگاران مستقیماً استدلال می‌کنند که جبر علی مانع مسئولیت اخلاقی هم می‌شود. درحقیقت، جبرگرایی با اراده آزاد و مسئولیت اخلاقی ناسازگار است.

ناسازگارگرایان معتقد به علیت فاعلی: متناسب با این رویکرد، ما تنها در صورتی می‌توانیم اختیار داشته باشیم که عامل - علت، باشیم. تیلور، کلارک، و کین از مهم‌ترین نظریه‌پردازان این نحله فکری هستند (McKenna 2019)، اما رویکرد سازگارباوری چیست؟

سازگارگرایی در دوران مدرن توسط تجربه‌گرایانی چون هابز و هیوم توسعه یافت. در اوایل قرن بیستم تقویت شد. این رویکرد راه‌حلی را برای مشکل اراده آزاد ارائه می‌دهد که به ناسازگاری مورد مناقشه بین اراده آزاد و جبرگرایی مربوط می‌شود. درحقیقت، سازگارگرایی این

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدیزدان هاشمی اصل و محسن شکری) ۲۰۱

نظریه است که اراده آزاد با جبر سازگار است. مارتین فیشر، دانیل دنت، و گری واتسون از مهم‌ترین صاحب‌نظران این نحله فکری هستند (ibid.).

سازگارگرایان هم بر تأثیر علل پیشینی بر اعمال انسان (اراده، هم‌سو و هم‌نوا با جبر علی است) و هم بر وجود اراده آزاد در اعمال انسان تأکید دارند. باری به هر جهت، اراده آزادی که سازگارباوران مطرح می‌کنند، همان اراده آزادی نیست که مردم تصور می‌کنند. پیروان این نحله فکری معتقدند تازمانی که اجبارهای درونی و بیرونی نیت و عمل فرد را تحت‌تأثیر قرار ندهند، می‌توان گفت انسان از اراده آزاد بهره‌مند است. بنابراین، آن‌جا که مانعی وجود ندارد یا محدودیتی درونی و بیرونی در انجام اعمال و کنش‌هایمان وجود ندارد، اراده آزاد معنا می‌یابد (جوادی ابهری ۱۳۸۹: ۷). هریس در زمره ناسازگارگرایان جبرگرا قرار دارد.

رویکرد روش‌شناختی / انتقادی نگارندگان مقاله فراسوی دو رویکرد ناسازگارباوری و سازگارباوری است. به نظر می‌رسد ردپای این رویکرد را می‌توان در قاموس فکری جان سرل که مبنایی روان‌شناختی، علمی، و فلسفی دارد جست‌وجو کرد. رویکرد مذکور به دلیل برخورداری از قدرت اقناع‌کنندگی و تبیین بالا اتخاذ گردیده است. درواقع، این نگرش فکری هم‌زمان چند عامل مهم در شکل‌گیری اعمال و کنش‌های انسان را مورد‌مداقه قرار می‌دهد. توجه به عصب زیست‌شناختی که تعیین‌کننده علل جبری اراده ماست، نقش آگاهی و زبان در بستر اجتماعی که مربوط به مسئولیت اخلاقی است از نقاط قوت این رویکرد است. به‌زعم سرل، تمامی کنش‌های انسان را نمی‌توان صرفاً توسط عوامل پیشینی و تحت‌تأثیر جبر فیزیولوژی در نظر گرفت، بلکه تعامل و تقابل میان عوامل سه‌گانه‌ای چون علل پیشینی، دلایل عمل، و میل به عمل همه کنش‌های انسان را صورت‌بندی می‌کنند (سرل ۱۳۹۲: ۹-۱۳).

استدلال سرل این‌گونه صورت‌بندی می‌شود:

۱. لازمه وجود کنش‌های ارادی در انسان آگاهی و خودآگاهی است. همان چیزی که در من تجربی (امر هستنده) به‌صورت غیرتجربی نمایان می‌شود. پس، نه مادی است، نه متافیزیکی است؛

۲. این من تجربی یا موجود چون از نفس و جوهره ذاتی (غیرتجربی) بهره می‌برد، می‌بایست قدرت سنجش عقلانی کنش‌های خود را داشته باشد؛

۳. از آن‌جاکه من تجربی وابسته با آگاهی و آگاهی وابسته به جوهره و نفس است، پس نفس رانه اصلی و انگیزه اصلی کنش‌ها و آگاهی‌های ماست؛

۴. بنابراین، می‌توان نتایج و کیفیت اعمالمان را که مبنای آن‌ها نفس است، موردداوری در چهارچوب خوب، بد، مقصر، و ... قلمداد کنیم و متناسب با کیفیت عمل، پاداش و تنبیه در نظر گرفته شود (سرل ۱۳۹۸: ۱۲۵-۱۲۸). از این منظر، می‌توان رویکرد جبری هریس را نقد و بررسی کرد. به شرح و بسط رویکرد جبرگرای هریس می‌پردازیم.

هریس در بررسی اراده آزاد می‌کوشد نگرشی طبیعت‌گرایانه (علمی-تجربی) اتخاذ و براساس آن بر تقدم کنش زیست‌شناختی بر نتیجه واکنش انسانی در عرصه عمل اصرار ورزد. او در قامت یک نوروسایتیست (محقق اعصاب) و نه نورولوژیست (پزشک اعصاب) با رویکرد فیزیkalیستی با تأکید بر جبرگرایی / تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی، دیدگاه خود را درباره دروغ/اراده آزاد مطرح می‌سازد. ابتدا به مسئله اراده آزاد می‌پردازیم.

به‌زعم هریس، مسئله این است که از منظر سوپرکتیو، منشأ نیات ما رازآلود به‌نظر می‌رسد. تازمانی‌که نیات ما در کنش‌هایی که انجام می‌دهیم عیان نشود، نمی‌توانیم بدانیم که آن نیت وجود داشته است یا نه. می‌توان گفت ما آفریدگار افکار و اعمالمان نیستیم. واقعیت این است که مبنای اراده آزاد با نیات اولیه، که محرک عمل‌اند، تعیین می‌شود. داشتن اندیشه اراده آزاد مستلزم داشتن دو توانایی است: ۱. از همه عوامل و چیزهایی که افکار، اعمال، و آگاهی ما را می‌سازند مطلع باشیم، اما در عالم واقع چنین توانایی را نداریم؛ ۲. ما استیلای کاملی بر تمامی عوامل برساننده نیت‌ها و آگاهی‌هایمان داشته باشیم؛ یعنی همه عوامل تأثیرگذار بر نیت و اعمالمان را دریابیم. همین مسئله حامل پارادوکسی است که انگاره آزادی را زیر سؤال می‌برد؛ زیرا از استیلای یک عامل برتر بر سایر عوامل سخن می‌گوید. مسلماً ما این توانایی‌ها را نداریم. بهتر است بگوییم ما نمی‌توانیم درمقابل طوفان خاستگاه نیت‌هایمان که منجر به عملمان می‌شود، مقاومت کنیم، چه بسا در این طوفان هم گم نمی‌شویم، بلکه ما خود طوفان هستیم (هریس ۱۴۰۰: ۷۳-۷۴).

نویسنده تصریح می‌کند که اراده آزاد توهم چیزی بیش‌تر یا کم‌تر از آن است. خواسته‌ها و اراده ما توسط ما ساخته نمی‌شوند. فکرها و نیات ما توسط علل پس‌زمینه‌ای ساخته می‌شوند که هیچ آگاهی درمورد آن‌ها نداریم و نمی‌توانیم مهارشان کنیم. پس، آن‌گونه‌که فکر می‌کنیم آزادیم، آزاد نیستیم. درواقع، منشأ اعمال ما نتیجه برخورد نوروهای عصبی و الگوهای است که در مغزمان ساخته و پرداخته می‌شوند. از نظر نویسنده، باور به این که مغز ما بنیان آزادی ماست با اصل اراده آزاد تعارض دارد؛ زیرا درنهایت انسان‌ها عاملان آگاهی نیستند (همان: ۶۶-۸۴).

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدزادان هاشمی اصل و محسن شکری) ۲۰۳

در فلسفه سستی واقعیت‌های بنیادینی مانند آگاهی، قدرت، زبان، اراده آزاد، اجتماع انسانی، و اخلاق مورد توجه بوده است. حال، طبیعت‌باوری می‌کوشد این واقعیت‌های بنیادین را اموری مستقل نپندارد، بلکه آن‌ها را کاملاً ناشی از طبیعت انسانی (جبرگرایی) قلمداد کند. به همین دلیل، واقعیت‌های بنیادین حذف می‌شوند و تحت سیطره رابطه علت و معلوم طبیعت قرار می‌گیرند. در میان طبیعت‌باوران دو نحله فکری وجود دارد: ۱. مادی‌باوران که معتقدند آنچه واقعیت‌های بنیادین خوانده می‌شوند، مانند تمامی متعلقات سوژکتیو و ابژکتیو انسانی ... وجود ندارند، اگر هم وجود دارند، وابسته به چیز دیگری هستند. به همین دلیل، رویکردی حذف‌گرا قلمداد می‌شوند، حتی حالات ذهنی را نادیده می‌گیرند؛ ۲. تقلیل‌باوران مانند نورولوژیست‌ها معتقدند واقعیت‌های بنیادین ناشی از فعل و انفعالات مغزی است، اما حالات ذهنی را نمی‌توان نادیده گرفت، بلکه بر رازآلود بودن وجود آن‌ها صحنه می‌گذارند. به نظر می‌رسد دو رویکرد حذف‌گرا و تقلیل‌پذیر محکوم به شکستند؛ زیرا همگی معتقد به انکار داده‌هایی هستند که حاصل تجربه ما بوده است (سرل ۱۳۹۲: ۳۲-۳۴).

حال، هریس در مسئله‌شناسی و تبیین پدیده دروغ از رویکرد علمی فاصله می‌گیرد و رویکردی فلسفی اتخاذ می‌کند؛ رویکردی که مبتنی بر تقدم نتیجه واکنش انسانی در عرصه عمل بر کنش عصب زیست‌شناختی است. با واکاوی استدلال هریس در تدوین مسئله دروغ، این چرخش رویکردی قابل تأمل است.

از منظر هریس، دروغ عبارت است از عامدانه دیگران را گمراه کردن، زمانی که دیگران سخنی صادقانه را از ما انتظار دارند. می‌توان گفت، هریس رویکرد فلسفی خود را در باب دروغ به شیوه کانتی بیان کرده است. از منظر کانت، گفتن حقیقت وظیفه‌ای است که باید در مقابل افرادی که حق برخورداری از حقیقت را دارند، ادا شود، حتی اگر نتیجه‌ای بسیار بد در انتظار فرد راست‌گو باشد. به بیان دیگر، من اگر دروغ بگویم، عملی علیه وظیفه اخلاقی انجام داده‌ام. دروغ‌گویی می‌تواند هم تعرض به حق فرد در مقام مسئول اخلاقی خویشتن (فرد در برابر خود قرار می‌گیرد) و هم تعرض به حقوق دیگران باشد. بنابراین، عملی نادرست علیه نظام بشریت به‌طور عام تلقی می‌شود (Kant 1949: 347-348). برای کانت اصل اول آزادی است، نه مصلحت؛ زیرا آزادی وظیفه را و وظیفه حق را نتیجه می‌دهد (معظمی جهرمی ۱۳۸۹: ۱۲۰).

انتقادی که در اتخاذ رویکرد علمی-فلسفی هریس می‌تواند قابل بحث باشد، این است که به‌زعم وی، انسان تحت تأثیر فیزیولوژی‌اش عمل می‌کند؛ یعنی انسان در اسارت فعل و انفعالات ذهن و مغزش قرار دارد، بنابراین اراده‌ای از خود ندارد. حال، این سؤال به ذهن متبادر می‌شود

که چگونه می‌توان انسان به‌ظاهر مجبور را کاملاً از دروغ گفتن رهاوند؟ چنین به‌نظر می‌رسد، اگر انسانی دروغ می‌گوید، پس تحت‌تأثیر نوروهای عصبی و فعالیت مغزی‌اش عمل کرده است و نمی‌توان اعمال او را قضاوت کرد یا به صداقت و پرهیز از دروغ فراخواند. البته می‌توان آن را کنترل کرد، اما آیا می‌توان کارکرد مغز و برخورد نوروهای عصبی او را هم دست‌کاری و متعادل ساخت یا به‌نوعی شخصیت فرد را بازپروری کرد، به‌گونه‌ای که به فردی سالم یا صادق تبدیل شود؟ به‌نظر می‌رسد، منطق حاکم بر رویکرد علمی-فلسفی هریس که در تلاش است تا رویکردی هنجاری را تجویز کند، حامل نوعی پارادوکس منطق درونی است.

۲.۱.۲.۶ ابهام در رابطه اراده آزاد/ آگاهی / مسئولیت اخلاقی

در قاموس فکری هریس، هیچ بخش بیرونی وجود ندارد تا بتواند فرد را به تصمیمی قادر سازد که جهان را به گونه‌ای دیگر ببیند. چرخش فکری هریس از جبرگرایی به رویکرد فلسفی دریاب مسئولیت‌های اخلاقی ناشی از تقدم نتیجه اعمال در عرصه اجتماعی بر جبر علی عصب زیست‌شناختی است. به‌نظر می‌رسد، تورفتگی سه مسئله اراده آزاد، آگاهی، و مسئولیت اخلاقی در اندیشه هریس منجر به وجود نوعی ابهام در دیدگاه او شده است و از این منظر قابل نقد و بررسی است. یکی از متفکرانی که مسئله کنش‌گری و کنش‌پذیری نیروهای درونی انسان را به‌گونه‌ای فلسفی موردنظر داشته، نیچه است.

در اندیشه نیچه، تمامی تحولات درونی و بیرونی انسان صرفاً به بدن مربوط می‌شود. درحقیقت، نیچه می‌گوید که آگاهی، تنها قلمرویی برای من متأثر از جهان بیرونی است. درواقع، نسبت ذهن/ آگاهی با جسم/ بدن فیزیکیالستی مبتنی بر رابطه فرودست/ فرادست است. به این نحو که بدن در جایگاه فرادست و آگاهی در مرتبه فرودست قرار می‌گیرد؛ زیرا هم به بدن وابسته است و هم در آن ادغام می‌شود. به‌تعبیر دیگر، آگاهی هیچ‌گاه آگاهی از خود نیست، بلکه آگاهی یک من است در نسبت با خودی که آگاه نیست. پس، آگاهی گواهی است بر شکل‌گیری بدنی فرادست. درحقیقت، بدن کثرتی از نیروهاست که در نسبت با نیروهای دیگر برای فرمان‌دادن و فرمان‌بردن در کنار هم قرار می‌گیرند. این نیروها در نسبت باهم میل به استیلاگرشدن و استیلاپذیرشدن دارند (دلوز ۱۴۰۱: ۸۴-۸۵).

نیروهای فرودست، مانند آگاهی، واکنش‌گر هستند. چون چیزی از نیروی خود و کمیت خود را از دست نمی‌دهند، بلکه خود را با شرایط زندگی، وظایف مربوط به صیانت نفس، و فایده‌مندی سازگار می‌کنند. آگاهی با نیروهای واکنش‌گر (نیروهایی که در عرصه عمل اتفاق

می‌افتند و نتیجه‌ای را در بر می‌گیرند) صورت‌بندی می‌شود. نیروهای کنش‌گرا (نیروهای درونی انسان به‌عنوان رانش‌گر) ذاتاً از آگاهی‌گریزان و در ضمیر ناخودآگاه فعال‌اند. این مسئله بیان‌گر این است که ما نمی‌توانیم، تعیین کنیم که بدن چه می‌تواند بکند و به چه کنش‌گری‌هایی تواناست، اما سازگاری آن با محیط اجتماعی و ... ریشه در نیروهای واکنش‌گر دارند، به‌مانند آگاهی (همان: ۸۶-۸۷). اگرچه در آرای نیچه، بدن بر متعلقات آن برتری می‌یابد و چیزی شبیه به رویکرد فیزیکیالیستی است، روی دیگر این دیدگاه گویای آن است که آگاهی ما، به‌عنوان نیروی رانش‌گر ثانوی که از درون بدن زاده می‌شود، می‌تواند بر بدن استیلا یابد. آن‌جا که نیچه می‌گوید نیروهای کنش‌گر ناآگاهانه عمل می‌کنند و نیروهای واکنش‌گر آگاهانه و این یعنی این که می‌توان از جبر فیزیکیالیستی فراتر رفت.

انتقاد دیگری که می‌توان بر رویکرد جبری هریس وارد دانست در زمینه مسئولیت اخلاقی است. مسئولیت اخلاقی مستلزم استقلال یا خودمختاری است؛ این که اعمال ما فقط توسط خودمان ایجاد و کنترل می‌شود. ما آزادانه عمل می‌کنیم و از نظر اخلاقی تنها در صورتی مسئول هستیم که منبع نهایی اعمال خود باشیم. هریک از ما زمانی که عمل می‌کنیم، محرک اصلی و بی‌حرکت در انجام کاری که انجام می‌دهیم، هستیم و باعث می‌شویم وقایع خاصی اتفاق بیفتند، هیچ چیز یا هیچ کس باعث نمی‌شود که این اتفاقات رخ دهند (Chisholm 1964: 32).

اراده آزاد یعنی قدرت عاملان برای این که خالق نهایی یا مبتکر و حفظ‌کننده غایات یا مقاصد خود باشند. زمانی که ما زنجیره‌های علی یا توضیحی یک کنش را به منابع آن‌ها در اهداف عاملان آزاد ردیابی می‌کنیم، این زنجیره‌های علی ذاتاً باید به‌وجود آیند. برای شناخت خواسته‌ها مانند انتخاب‌ها، تصمیم‌ها، یا تلاش‌ها باید عوامل جبری پیشینی را که سبب تحقق یک کنش می‌شوند، در مرتبه ثانوی قرار داد. اگرچه می‌توانند محرک کنش‌ها باشند، نتایج محرک‌ها در عرصه عمل مهم‌تر به‌نظر می‌رسد (کین ۱۹۹۶: ۴).

استدلال دیگری که توسط ون اینواگن در تبیین اراده آزاد علیه سازگارباوری و جبرگرایی مطرح شده است، تأکید و تمرکز بر مفهوم انتخاب است. اینواگن تلاش کرد، نشان دهد استدلال سازگارباوری در درون منطق خود حامل یک پارادوکس است. سازگارباوری تأیید می‌کند که تمامی اعمال انسان ناشی از جبرگرایی نهفته در قوانین طبیعی است و درعین حال، انسان را صاحب اراده آزاد می‌داند؛ زیرا برای پذیرش مسئولیت اخلاقی وی ضروری است. طبق استدلال موجبیت‌باوری، یک عمل دل‌بخواهی را، که هر فردی می‌تواند انجام دهد، در نظر بگیرد. اگر عمل دل‌بخواهی متناسب و منطبق بر قوانین طبیعت و وضع جهان پیش از تولد او

نباشد، شخص نمی‌تواند آن عمل دل‌خواهی را انجام دهد؛ زیرا نوعی انحراف از امور گذشته و قوانین طبیعت به‌وجود می‌آید. بنابراین، فرد نمی‌تواند خارج از دو جهان پیش از تولد و پس از تولد عمل کند. اینواگن این‌گونه استدلال می‌کند که اگر موجبیت‌باوری درست باشد، پس چون اعمالمان خارج از کنترل ماست، نباید مسئول اخلاقی آن اعمال شناخته شویم؛ زیرا هیچ عملی تحت کنترل ما نیست (بروس و باربن ۱۳۹۸: ۲۰۷-۲۰۹).

از منظر اینواگن، داشتن یک انتخاب داشتن گزینه‌ها یا جای‌گزین‌های واقعی است. مقصود راه‌های متفاوتی است که می‌توانیم در آن عمل کنیم. نگرانی عمده این است که جبرگرایی بر کاری که انجام می‌دهیم، به‌عنوان تنها کاری که می‌توانستیم انجام دهیم، تأکید دارد. به همین دلیل، ما هرگز درمورد هیچ‌چیزی حق انتخاب نداریم. از منظر ون اینواگن، ما فقط در صورتی اراده آزاد داریم که برای اعمالی که انجام می‌دهیم یک انتخاب واقعی داشته باشیم و تنها در صورتی یک انتخاب واقعی داریم که بیش از یک عمل وجود داشته باشد که بتوانیم انجام دهیم. اگر شخص اغلب در موقعیت‌هایی مانند این باشد که اکنون باید صحبت کند یا سکوت کند، اکنون می‌تواند صحبت کند و اکنون می‌تواند سکوت کند. او باید برای نجات کودک در حال غرق‌شدن تلاش کند یا در غیر این صورت برای کمک برود؛ نشانه‌هایی قوی از اراده آزاد وجود دارد (Van Inwagen 1983: 8).

۲.۲.۶ نقد برون‌گفتمانی بر رویکرد جبری / الحادی از منظر سنت فکری ایرانی - اسلامی

این بخش ناظر به برخی آرای اندیشمندان ایرانی - اسلامی است که در تبیین چیستی اراده به اشکال گوناگون در چهارچوب مبدأ فعل برای فعلیت‌بخشیدن به چیزی یا به نقش عقل در چهارچوب ترجیح عقلانی در برخورداری از اراده آزاد مورد اشاره قرار می‌گیرد. در حقیقت، دو رویکرد متافیزیکی / الهیاتی پذیرش جبر / اختیار باهم به‌عنوان رویکردهای غالب در نظام اندیشگی ایرانی - اسلامی است. در این زمینه، می‌توان به‌طور اجمالی به آرای ملاصدرا، شهید مطهری، شهید بهشتی، و علامه جعفری اشاره کرد. به‌زعم نگارندگان، رویکرد علمی / فلسفی علامه جعفری قدرت تبیین‌کنندگی بیش‌تری در نقد رویکرد تقلیل‌گرایی / جبرگرایی دارد.

ملاصدرا دو نگرش فقهی و فلسفی به مسئله اراده آزاد دارد، اگرچه نتیجه دو رویکرد وی کاملاً یک‌سان و مشابه است و در ارتباط با مفهوم میل و شوق تبیین می‌شود. وی از منظر فلسفی اراده را نوعی فعلیت نفسانی قلمداد می‌کند و در ارتباط با مفاهیمی چون شوق برجسته می‌سازد، اگرچه به این مفهوم محدود نمی‌شود. در اندیشه ملاصدرا گاهی انسان چیزی را اراده می‌کند که

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدزندان هاشمی اصل و محسن شکری) ۲۰۷

بدان شوق یا میل ندارد، مثل طلب یک داروی تلخ، اما شفابخش و برعکس، شوق به چیزی دارد که آن را اراده نمی‌کند، مانند غذایی که برای او مضر است. به بیان دیگر، اراده میلی اختیاری و شوق میلی طبیعی است. از منظر فقهی، ملاصدرا به نقش عامل اراده انسانی در ارتکاب معصیت هم اشاره دارد. به زعم وی، اگر انسان گناهی را مرتکب شود، باید مجازات گردد، اما اگر تنها نیت و شوق گناه را داشته باشد، هیچ مجازاتی نخواهد شد (رحیمیان ۱۳۹۵: ۸۰). چنان‌که گفته شد، مفهوم اراده در مفهوم اختیار تجلی یافته است و اختیار در انجام اعمال شرط اصلی است؛ زیرا متوجه پاداش و تنبیه است و در نهایت منشأ اراده به امر الهی پیوند می‌یابد.

مطهری، در چهارچوب نقش عقل و آگاهی، با خوانشی متفاوت از ملاصدرا از اراده آزاد و اختیار سخن می‌گوید. در قاموس فکری مطهری نوع اعمال انسان‌ها با سایر موجودات به دلیل برخورداری از عقل و آگاهی کاملاً متفاوت است. انسان‌ها چون از زیبایی‌شناسی، حقیقت‌جویی، و هم‌زمان از غرایز حیوانی بهره می‌برند، در کنش و واکنش‌هایشان بر مبنای سنجش عقلی به گونه‌ای که فواید یک عمل بر مضار آن ارجح باشد، عمل می‌کنند؛ این مکانیسم سنجش‌گری و موازنه از ره‌گذر حکومت عقل امکان‌پذیر است (مطهری ۱۳۹۰: ۱۵۰-۱۶۱).

در اندیشه بهشتی انسان جایگاهی مهم دارد. در برداشت‌های متعدد خود تعریفی خاص را از انسان ارائه می‌دهد. او را دارای ویژگی‌هایی چون اختیار می‌داند که در آثار خود به‌انحای مختلف بر آن‌ها تأکید می‌کند. انسان دارای اندیشه و قدرت تشخیص نیک و بد، قدرت اختیار، و ابتکار است. در سرشت انسان جاذبه‌ها و ابزارهایی برای حرکت، حقیقت، و کمال مطلق و در خمیرمایه ذاتش تلاش برای رسیدن به آن وجود دارد (بهشتی ۱۳۸۶: ۲۶). بهشتی در کتاب *نقش آزادی در تربیت کودکان* بزرگ‌ترین مسئله نظام سیاسی اسلام را پرورش انسان‌های مختار و آزاد می‌داند. وی اساساً «انسان» بودن را مترادف با مختار بودن می‌داند: «تو، معلّم و مربی، می‌خواهی بچه‌ها را مجبور کنی مؤمن و خوش‌رفتار باشند؟ بیایید همه باهم تصمیم بگیریم بچه‌هایمان آدم باشند. آدم باشند یعنی چه؟ یعنی مختار باشند و آگاه» (بهشتی ۱۳۸۸: ۱۸).

از منظر علامه جعفری، فلاسفه اسلامی به‌جای مفهوم اراده آزاد بیش‌تر از مفهوم اختیار استفاده می‌کنند. اگرچه مفهوم اختیار ریشه در اعمال و افعال بشری دارد، ذاتاً با اراده آزاد که ظاهراً ریشه‌ای جبری- مکانیکی و ماشینی دارد، متفاوت است. درحقیقت، اراده آزاد مسبوق به علل پیشینی است و عواملی جبری در درون مغز آن را برمی‌سازند، اما اختیار مربوط به ذات، شخصیت، یا همان جوهر ذاتی من شناسنده است که می‌تواند بر اراده نظارت کند (جعفری ۱۳۹۱: ۲۱۲). جعفری در بررسی پدیده اراده آزاد دیدگاهی نزدیک به متفکران غربی

بالأخص جان سرل دارد، اگرچه در تحلیل منشأ نهایی صورت‌بندی اراده آزاد و اختیار نگرشی متافیزیکی و جان سرل نگرشی عصب‌شناختی/ اجتماعی و سیاسی دارد. درحقیقت، جعفری و سرل من غیرتجربی را شرط اراده آزاد و اختیار قلمداد می‌کنند. جعفری ساحتی متعالی و متافیزیکی برای من غیرتجربی و سرل اگرچه معتقد به ریشه متافیزیکی من نیست، وجهه مادی هم برای آن در نظر نمی‌گیرد و ریشه آن را در نوعی آگاهی و زبان جست‌وجو می‌کند (فاضلی و دیگران ۱۳۹۹: ۷).

به‌زعم جعفری، اختیار آزاد و اراده مکانیکی را می‌توان این‌گونه تبیین کرد که اختیار ریشه در جوهره ذاتی فاعل شناسا دارد که به‌شیوه سوژکتیویته از درون عمل می‌کند، اما اراده، دراصل آزاد نیست و جبری و مبتنی بر نوعی اسارات مکانیکی است. نکته این‌جاست که اختیار موجود در من (فاعل شناسا) می‌تواند اراده را از طبیعت جبری برهاند یا حداقل آن را به آزادی موصوف کند. به‌بیان‌دیگر، اراده چون غریزی است و اختیار چون در جایگاه نظارت و فرمان‌دهی قرار دارد، می‌تواند اراده را تحت‌تأثیر قرار دهد و رنگ آزادی به آن ببخشد (جعفری ۱۳۹۴: ۱۱۸).

۷. نقاط مثبت اثر

- از نقاط مثبت اثر این است که هریس با تأکید بر یک حکم اخلاقی (پرهیز از دروغ‌گفتن) بیش از آن‌که حاوی راه‌کارهای عملی برای دروغ‌نگفتن باشد، ما را با فلسفه و ریشه دروغ‌گفتن آشنا می‌کند. این‌که انسان تحت چه شرایطی و به چه دلایلی به دروغ‌گفتن روی می‌آورد، می‌توانیم تلاش کنیم تا دروغ‌گفتن را ترک کنیم (هریس ۱۴۰۰: ۱۷-۵۹). نویسنده در بخش «اراده آزاد» به شواهدی اشاره می‌کند مبنی‌براین‌که «آزادی اراده فقط یک توهم است»، اما باور به توهم‌بودن اراده آزاد به‌معنای تضعیف پایه‌های اخلاقیات یا ازبین‌رفتن اهمیت آزادی‌های سیاسی یا اجتماعی ما نیست، بلکه می‌تواند و باید شیوه تفکر ما درباره برخی از مهم‌ترین مسائل زندگی‌مان را تغییر دهد (همان: ۱۱۴-۱۱۸).

۸. نتیجه‌گیری

سام هریس در این کتاب دو رساله جداگانه را یک‌بار از منظر «دروغ» و بار دیگر از منظر «اراده آزاد» به موضوع «حقیقت» مورد‌مذاقه قرار داد. وی در بخش «دروغ» نشان می‌دهد که

صادق‌بودن چه مزایایی دارد و صرفاً با گفتن حقیقت است که می‌توان تاحد زیادی از رنج، شرمندگی، و سایر پی‌آمدهای ناشی از دروغ در امان ماند. دروغ عمده‌ترین آفتی است که زندگی ما را به‌سوی آشفتگی می‌راند و حتی درباره‌ی خردترین چیزها، بی‌جهت صدماتی بر روابط شخصی و اعتماد عمومی وارد می‌آورد. وی در بررسی پدیده‌ی دروغ رویکردی فلسفی منطبق با اندیشه‌ی کانت اتخاذ کرده است، اما در بخش دوم کتاب با بررسی پدیده‌ی اراده‌ی آزاد از رویکرد طبیعت‌باوری بهره برده است؛ رویکردی که جبرگرایی فیزیکالیستی را تشریح می‌کند. در قاموس فکری هریس، خواست‌ها و اراده‌ی ما، چه توسط علل پیشینی تعیین شوند و چه حاصل بخت و تصادف باشند، در هر دو صورت ما مسئول آن‌ها نیستیم. با چند لحظه دقیق‌شدن در خودمان خواهیم یافت که آن‌چه در قالب فکر و آگاهی به ذهنمان خطور می‌کند، تحت اراده‌ی ما نیست. به‌نظر می‌رسد، اتخاذ رویکرد علمی-فلسفی نویسنده وی را در گرداب پارادوکسی قرار داده که منجر به گسست معرفتی در تبیین پدیده‌های مورد‌مطالعه‌اش شده است و خواننده به‌وضوح این مهم را درک و دریافت خواهد کرد. آن‌چه می‌تواند به‌عنوان یک راه‌حل قابل‌بحث و بررسی باشد این است که اگر نویسنده در تبیین استدلال خود، به‌جای تأکید صرف بر رویکرد فلسفی در تبیین پدیده‌ی دروغ و اتخاذ رویکرد طبیعت‌باوری صرف در بررسی پدیده‌ی اراده‌ی آزاد به پذیرش رویکرد دیالکتیکی سوبرژکتیو/ابژکتیو روی می‌آورد، تحلیل و تبیین منسجم‌تر و چهارچوب‌مندتری ارائه می‌کرد. این رویکرد دیالکتیکی می‌تواند این‌گونه بیان شود: اگرچه نیات ما مقدم بر تصمیمات و کنش‌های ما هستند، نیازی نیست به‌خاستگاه شکل‌گیری آن‌ها تا این اندازه که به‌عنوان مبنای تحلیل قرار گیرند، توجه شود. درحقیقت، نیات ما تحت‌تأثیر هر عاملی که باشند، تازمانی که در عرصه‌ی عمل به‌منصه‌ی ظهور نرسند، نمی‌توان هیچ معیاری برای سنجش آن‌ها در چهارچوب خوب یا بد تصور کرد. ازطرفی هم، رویکرد دیالکتیکی درحین توجه به تأثیرگذاری ذهن بر عین و برعکس به نقش عوامل محیطی هم اشاره دارد. انسان به‌عنوان موجودی آگاه اگرچه از نیروهای رانش‌گر درونی خود بهره می‌برد، در محیطی برای کنش‌گری هم حضور دارد. توجه به این رویکرد می‌توانست نگرش بسیار آرمان‌گرایانه‌ی هریس را در پدیده‌ی دروغ و رویکرد جبرگرایی رادیکال وی را در اراده‌ی آزاد تعدیل کند، به‌گونه‌ای که هم بتوان در شرایط اضطرار دروغ گفت و هم بتوان آزادانه امکانی را برای کنش‌گری سوژه فراهم کرد. از لحاظ شکلی، بررسی اثر حاضر نشان داد که هم از حیث جامعیت صوری و هم از جهت نگارشی و ترجمه‌ی اثر نقایصی دارد که ضرورت دارد مترجم و انتشارات به آن‌ها در نسخه‌های بعدی توجه کنند.

کتاب‌نامه

- افلاطون (۱۳۹۲)، جمهوری، ترجمه شهرام پایدار، تهران: هرمس.
- اکمن، پل (۱۳۹۳)، دروغ سرآمد تمام بادی‌ها، ترجمه نگین کشاورزبان، تهران: آینده درخشان.
- بروس، مایکل و استیون باربن (۱۳۹۸)، فقط استدلال؛ مهم‌ترین صد استدلال فلسفه غرب، ترجمه میثم محمدمینی، تهران: فرهنگ نشر نو.
- بوک، سیسلا (۱۴۰۰)، دروغ‌گویی، ترجمه احد علیقلیان، تهران: فرهنگ نشر نو.
- پل، ژاکو (۱۳۹۷)، قدرت اراده، ترجمه ایرج مهربان، تهران: ققنوس.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۱)، عرفان اسلامی، تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه محمدتقی جعفری.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۴)، جبر و اختیار، تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار علامه محمدتقی جعفری.
- جواد ابهری، احسان (۱۳۸۹)، «آزادانگاری و اراده آزاد؛ مروری بر آرای رابرت کین»، پژوهش‌های فلسفی، پیاپی ۱۸، ۶۹-۹۷.
- حسینی بهشتی، سیدمحمد (۱۳۸۸)، نقش آزادی در تربیت کودکان، تهران: بقیه.
- حسینی بهشتی، سیدمحمد و دیگران (۱۳۸۶)، شناخت اسلام، تهران: بقیه.
- خاکساری رنانی، آرش و میرسعید موسوی کریمی (۱۳۹۵)، «بررسی و نقد برهان دنیل دنت در موافقت با سازگارگرایی»، فصل‌نامه حکمت و فلسفه، س ۱۲، ش ۲.
- دایر، وین (۱۳۹۷)، قدرت اراده، ترجمه میترا میرشکار، تهران: پارسه.
- دلوز، ژیل (۱۴۰۱)، نیچه و فلسفه، ترجمه عادل مشایخی، تهران: نی.
- رحیمیان، محمد (۱۳۹۵)، «بررسی اراده آزاد در فلسفه اسلامی»، فصل‌نامه مطالعات قرآن و حدیث سفینه، س ۱۳، پیاپی ۵۲، ۷۸-۹۷.
- سرل، جان (۱۳۹۲)، اختیار و عصب زیست‌شناختی تأملاتی درباره اراده آزاد، زبان، و قدرت سیاسی، ترجمه محمد یوسفی، تهران: ققنوس.
- سرل، جان (۱۳۹۸)، عقلانیت در کنش، ترجمه حسن حشمتی، تهران: طرح نو.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۰)، اصول فلسفه و روش رئالیسم، پاورقی مرتضی مطهری، تهران: صدرا.
- فاضلی، سیداحمد و دیگران (۱۳۹۹)، «ارزیابی تطبیقی اراده آزاد در نظرگاه علامه محمدتقی جعفری و جان سرل»، فصل‌نامه پژوهش‌های فلسفی کلامی، س ۲۳، ش ۱، ۷-۳۰.
- معظمی جهرمی، علی (۱۳۸۹)، «دروغ در فلسفه کانت؛ منازعه کانت و کنستان درباره حق دانستن حقیقت»، دوفصل‌نامه علمی هستی و شناخت، ش ۱.
- نیچه، فردریش (۱۳۹۵)، از همه بیش‌تر چیزی را که می‌خواهی دوست داشته باش، ترجمه سیدجواد صدر، تهران: نگاه.

در تقلیل‌گرایی هستی‌شناختی؛ ... (سیدیزدان هاشمی اصل و محسن شکری) ۲۱۱

وویتس داوید، استیونز ست (۱۴۰۱)، همه دروغ می‌گویند، ترجمه ریحانه عبدی، تهران: گمان.
هایدگر، مارتین (۱۳۹۱)، هستی و زمان، ترجمه فرهاد مجیدی، تهران: نی.
هریس، سام (۱۴۰۰)، دروغ/اراده آزاد، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران: گمان.

Aristotle (1991), *Rhetoric*, W. R. Roberts (trans.), New York: Dover Publications.

Chisholm, Roderick M. (1964), "Human Freedom and the Self", *The Lindley Lectures*, Department of Philosophy, University of Kansas, Reprinted in Watson 2003: ch. 1 and Pereboom 2009 a: ch. 14.

Clothier, P. (2016), "'Waking Up', by Sam Harris: A Book Review", Huffington Post.

Dennett, D. C. (2003), *B/I*, New York: Penguin UK.

Hoffmann, T. (2020), *Free will and the Rebel Angels in medieval philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, I. (1949), "On a Supposed Right to Lie from Altruistic Motives", in: *Critique of Practical Reason and Other Writings in Moral Philosophy*, L. White Beck (ed. and trans.), Chicago: University of Chicago Press.

O'Connor, T. and F. Christopher (2022), "Free Will: libertarianism", in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at: <<http://www.Plato.Stanford.edu/entries/libertarianism>>.

Vihvelin, K. (2018), "Arguments for Incompatibilism", in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N. Zalta (ed.), Stanford University: Metaphysics Research Lab, available at: <<https://www.plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/incompatibilism-arguments>>.

